

ההסתכלות בצפרניים בעת ברכת "בורא מאורי האש" (הערות על "אגרות משה")

כתב הגי"ר משה פיינשטיין זצ"ל בשו"ת "אגרות משה" (חלק או"ח, ה, סימן ט): אם יש להסתכל בצפרניים קודם ברכת בורא "מאורי האש", משום דהויא ברכת השבת. העיקר בברכת "מאורי האש" - כמנהג העולם: לברך תחילה ואח"כ להסתכל בצפרניים. ומפורש כן בסידור הריעב"ץ ובסידור הגר"א. והטעם: דאפילו שאינו ברכת הנהנין, כיון דעכ"פ תנן בברכות, דף נא, ע"ב, אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, ופרש"י שיהיו נהנים ממנו, הוא כברכה גם על ההנאה, שצריך שתהא הברכה לפני ההנאה. משום דהלכה כרבא, דאמר בדף נג, ע"ב: יאותו ממש, וכעולא וחזקיה שצריך הנאה גדולה - עיין בדה"ח, אות כ' - ולא שהוא מידה על גודל האור ושיעור הקורבה להאור. ותמוה מאד מה שהמשנה ברורה בסימן רצ"ו, ס"ק ל"א, כתב: "ורואה הצפרניים ומברך בורא מאורי האש", דלא כהגר"א ודלא כהריעב"ץ.

ואף שאיתא כן בפמ"ג, סימן רצ"ח, במש"ז סק"ב - הא כתב זה רק לטעם השבלי הלקט שהביא הט"ז, ולא משמע כלל שפוסק הכי. ואדרבה, משמע שהוא חידוש לטעם זה, ולא לדינא, מדלא כתב הפמ"ג: ולכן כיון שהביא הט"ז טעם השבלי הלקט יש לברך אחר שכבר נהנה. אבל אף אם היה המ"ב סובר שהפמ"ג סובר כן להלכה, נמי לא היה לו לפסוק כן, שהוא נגד דעת הגר"א ודעת הריעב"ץ, וצ"ע. עכ"פ המנהג שלנו לברך תחילה ואח"כ להסתכל בצפרניים, הוא כפי הדין.

בבקשת מחילה, יורשה לי להעיר במעט על דבריו, מבלי להרחיב בכל הנושא, וכדרכה של תורה (אחר כתבי הראה לי ידידי הרב גרשון פטנקין שליט"א - תשואות חן חן לו - שכמעט ככל דברי כתב גם הגי"ר יהודה הרצל הנקין שליט"א בשו"ת "בני בני" ח"ג, סי' יא; ות"ל שכיוונתי, אך גם מעט הוספתי בס"ד):

(א) אכן הריעב"ץ כתב כן בסידורו. אבל א"א לומר שזוהי "דעת הגר"א", שהרי אותו "סידור הגר"א" שהזכיר הגרמ"פ אינו אלא סידור הגר"א "אשי ישראל" שערכו הגי"ר יצחק מלצן זצ"ל (מחבר "שביתת השבת"). יתר על כן - המתבונן היטב ב"אשי ישראל" ימצא שדבריו לקוחים כמעט מילה במילה מסידור הריעב"ץ; לכל היותר אפשר לומר שגם הגר"א מלצן סבור כן. ועל כל

פנים בוודאי אי אפשר לומר על המייב שכתב "דלא כהגרי"א".
[כדי לברר מה היה מקובל בקרב ההולכים בעקבות הגרי"א, אולי אפשר להביא כאן קטע הנוגע לענייננו משו"ת "חוט המשולש", חלק ג (המחבר הוא הגי"ר אליעזר פריד, חתן הגי"ר יצחק בנו של הגי"ר חיים מוולוז'ין), סימן מט, ד"ה ומה שרשם: לא חל חיוב הברכה כי אם רק כשכל אחד מנסה לעצמו ומסתכל בצפרניים ורואה שנהנים שפיר, אז מברך].

(אמנם זה לשון הגרי"א בביאורו על ת"ז, יב, ע"א (העתיקתי מספר "זה השולחן" ח"ב מאת הגי"ר שריה דבליצקי שליט"א, וע"ש דעתו למעשה בנושא זה): "שהנר"ן היה מלובש במאורי אש, ובשבת האדם מתלבש במאורי האש, ואחיותו בצפרני האדם. ולכך, במו"ש שמסתלקין, מברכין בורא מאורי האש, כדי להשאיר השארת מאורי האש, ורואין בצפרנים, להשאיר מן הצפרנים לגוף". לכאורה הזכיר הגרי"א את הברכה לפני הראייה. אמנם אין מקום לדיוקים כאלה, כי כאשר אין כוונת הכותב להורות סדר, אין להוכיח כלום מסדר הבאת הדברים: ולדוגמא הרי לנו לשון רש"י, ברכות ו, ע"א, ד"ה מה: "בתפילין דידן כתיב: שמע, והיה אם שמע, קדש לי כל בכור, והיה כי יביאך". והרי ידוע לכל שפרשיות אלו שמנה רש"י אינן סדורות ע"פ שום שיטה כל שהיא בסדר הפרשיות. וה"ה בכל כיו"ב).

ב מבלי לדון בדברי הפמ"ג (ושה"ל והט"ז) שהזכיר הגרמ"פ, יש לדעת שדבר זה אינו נפתח בפמ"ג ובהריעב"ץ. להלן אביא בס"ד חיזוק לדברי הפמ"ג והמייב, מדברי חז"ל, הראשונים (בהוקרה רבה לפרוייקט השו"ת שע"י אוני' בר-אילן, שנסתייעתי בו) והשל"ה, וישפוט המעיין מה הוא יכפי הדין.

א. פרקי דרבי אליעזר (היגר - "חורב"), פרק כ' (הדברים הובאו בסדר רב עמרם גאון, סדר מוצאי שבת; בספר ראבי"ה ח"א, ס"י קמא; וכן בטור אורח חיים, סימן רצו): בין השמשות של שבת, היה אדם מהרהר בלבו, והיה אומר: שמא הנחש שהתעה אותי, יבוא וישופני עקב. ונשתלח לו עמוד של אש לשמרו ולהאיר לו מכל רע. ראה אדם עמוד של אש ושמח בלבו, ופשט את ידו לאור האש, ואמר: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם בורא מאורי האש. וכשהרחיק את ידיו מאור האש, אמר: עכשיו אני יודע שנבדל יום הקודש מיום החול, למה - שאין להבעיר אש ביום השבת. ובאותה שעה אמר: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול. ואם אין לו יין, פושט את ידיו לאור האש ומסתכל בצפורניו שהן לבנות מן הגוף ואמר ברוך אתה ה' בורא מאורי האש. וכיון שמרחיק מן האש, אומר: ברוך אתה ה' המבדיל בין קודש לחול. ואם היה בדרך, פושט את ידיו לאור הכוכבים שהן של אש ואומר: ברוך אתה ה' אמי"ה בורא מאורי האש.

ב. ראבי"ה ח"ב, ס"י תקמו (הובא במרדכי, ריש יומא): מצאתי בתשובת קדמונים... ומה שאנו מסתכלים בצפורנים - זה הדבר שנוי בתלמוד

- בבלי וירושלמי: אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, ופירושו: עד שמרגיש בוחק האור של נר הבדלה.
- ג. ספר האורה, חלק א [סב], הלכות הבדלות ובשמים, ד"ה אסור לאדם: והמבדיל מברך על האבוקה או על עששית או על הנר. ופושט ומברך, וכל העומדין פושטין ידיהן לאור שמברך עליו. ומשום הכי פושטין ידיהם לאור הנר למיחזי אי איכא נהורא, שמצוה להסתכל בצפרנים להשכיל ולהבין בין צפורן לבשר, והאורה נראית בהם קודם, ומברך.
- ד. אור זרוע ח"ב - הלכות מוצאי שבת, סימן צג: הלכך, הלכה למעשה שאין מברכין על האור עד שיהנה מאורו. ולכך נוהגים להסתכל בצפרנים. לאחר שבירך על הבשמים, כופף אצבעותיו לתוך פיסת ידו ומסתכל על הצפרנים עד שיבחין בין שחור שבצפורן ובין לבן שבו, ומברך בורא מאורי האש. וסמך למנהג שמסתכלים בצפרנים - כדאמר בפרקים דרי אליעזר: למה כשפושטין צפורני ידו אצל הנר ומסתכל בהם, מברך בורא מאורי האש.
- ה. ספר כלבו, סימן מא, ד"ה ובאגדה שיצא (וכ"ה בארחות חיים, הלכות הבדלה, טו): ורואה בהן בצפרנים קודם שיברך, שנאמר: וירא אלקים את האור, והדר ויבדל אלקים (כנראה שמקורו בירושלמי ברכות, פ"ח ה"ו).
- ו. טור אורח חיים, סימן רצח: כשיראה האש ונהנה לאורו, מברך בורא מאורי האש.
- ז. ספר שני לוחות הברית (השל"ה הקדוש), מסכת שבת, פרק נר מצוה (נח): צריך שיראה בצפרניו קודם שיברך בורא מאורי האש, משום דכתיב: וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל אלקים. מצאתי. וכ"כ שם השל"ה בשם מוהר"ם (לא נתברר לי מי הוא).
- ח. ההסבר לכל העולה מכל אלה הוא - מה שכתב הגרמ"פ עצמו: "שאינו ברכת הנהנין". אולי יש מקום לומר שאדרבא, מכיוון שברכת מאורי האש נאמרת אחרי ברכת הבשמים, שהיא ברכת הנהנין, הקפידו הראשונים לא לתת גם לה צביון של ברכת הנהנין. ובאשר למנהג - אע"פ שכן כתב גם קיצור שו"ע - יש לומר שהפמ"ג והמ"ב לא שמיע להו ואולי לא סבירא להו.